

1955

1967

50 éves a

GYEKS

1976

1987

A Ratkó-korszak teljes abortusztilalma után, az 56-os forradalmat követően vészesen csökkenni kezdett Magyarországon a születések száma. A központi vezetés aggódva figyelte a trendeket. Nyugaton ekkor születtek a baby boom generáció tagjai. Itthon is tenni kellett valamit!

A második világháború után a kommunista pártvezetés többek között a nők egyenjogúsítását is zászlajára tűzte, és ennek eszközeként a nők munkába állítását hátrózta meg. Ekkor ültek fel az asszonyok a traktorokra, és ekkor kezdtek el dolgozni a gyárakban és az üzemekben, sokszor több műszakban. A háztartás feladatait azonban senki nem vette ki a kezükből, ami sokkal nehezebb volt, mint manapság, amikor gépek sokasága siet segítségünkre. A polgári társadalmakban a nők munkába állása önkéntes volt, és természetes módon, sokkal lassabb ütemben zajlott. Magyarországon ehhez képest a hatvanas években a munkaképes korú nők fele megjelent a munkaerőpiacon, és várható volt, hogy a Ratkó-gyerekek felnövekedésével ez a tendencia folytatódik.

A kettős műszak világában egyáltalán nem volt egyszerű nőnek lenni, a munka és a családi élet összeegyeztetését semmi sem könnyítette meg. A kisgyerekes anyák mindössze húsz hét szülési szabadságot kaptak, utána bölcsődébe kellett adniuk alig pár hónapos csecsemőjüket. Nem csoda, hogy a születésszám vérszen csökkenni kezdett. 1956-ban, a Ratkó-korszak utolsó évében még 190 ezer gyerek jött a világra, 1962-ben viszont már csak 130 ezer.

KINEK JÓ A GYES?

– A vezetők felismerték, hogy a népesség hamar öregedésnek indul, ha ez a trend tovább folytatódik – mondja Makay Zsuzsanna, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatója, demográfus. – A jelenség azért is volt aggasztó, mert nyugaton ellenkező trendek zajlottak, ekkor születtek a baby boom generáció tagjai. A gyermekgondozási segély bevezetése mögött más, munkaerő-piaci megfontolásokat is feltételezhetünk. De várható volt, hogy a gyes rendkívül népszerű lesz a dolgozó nők körében, hiszen valóban könnyített a kettős műszak szorításában élő asszonyok helyzetén. Annál is inkább, mert a férfiak akkoriban még egyáltalán nem érezték szükségességnek, hogy a háztartási munka terheiből kivegyék a részüket. A gyes bevezetése segítséget jelentett a nőknek, és nem mellesleg a férfiakat is megkímélte attól, hogy elkezdjenek részt venni a háztartás és a gyerekevelés teendőiben.

Sulyok Katalin *Egy ország gyesen* című, 1979-ben megjelent, interjúkat tömörítő könyvében így nyilatkozott erről egy huszonhárom éves, háromgyermekes anya: „A gyerekek többet segítenek nekem,

mint ő (férj). Ő egy szálát keresztbe nem tesz, ahogy mondani szokás. Még a cipőjét se pucolja ki. Elé kell tennem a tisztá ruhát, az ételt, a kávé. Még a hátát is velem mosatja, ha fürdik. Nem nevetséges?”

VÁLTOZNAK AZ IDŐK

1967-ben bevezették a gyeset, ami sokáig egyedülálló volt egész Európában, még a szocialista tömbben sem volt sehol hasonló sem. Összege a női átlagfizetésnek körülbelül a negyven százaléka volt. Feltételekhez kötötték ugyan, az anyának legalább tizenkét hónapos munkaviszonnyal kellett rendelkeznie, de mivel a szocializmusban mindenkinek dolgoznia kellett, ez gyakorlatilag nem jelenthetett kizárást. Ettől kezdve az anyák a gyermekük hároméves koráig otthon maradhattak, úgy, hogy közben egzisztenciális biztonságban érezhették magukat, mert a munkahelyük ez alatt az idő alatt is megmaradt, a gyes lejáráta után biztosan visszatérhettek korábbi állásukba. Ám az intézkedés – nagy népszerűsége ellenére – nem emelte meg lényegesen a születések számát. Mindössze hatezerrel több gyermek született a következő évben, mint annak előtte.

– Azt nem mondhatjuk, hogy semmilyen jelentősége nem volt a bevezetésének – vélekedik a kutató. – Inkább azt a kérdést kellene feltennünk, mennyivel lenne ma rosszabb a helyzet, ha ez a családtámogatás nem állna az anyák rendelkezésére. Sokszor jelentett ugyanis menekülési útvonalat. A hatvanas-hetvenes években a második műszak szorítása alól, a rendszerváltást követően pedig a munkanélküliség rémétől mentett meg sokakat. A születésszámot a gyesnél jobban megemelte a hetvenes évek közepén egy komplex népesedési csomag, ennek hatására megközelítette a kétszázetret az éves születésszám. Ezt a rövid ideig tartó demográfiai hullámot azonban nem követte újabb. A mutatók innentől kezdve esni kezdtek. 1985-ben indították útjára egy újabb ellátási formát, a gyeset. Ezt a mai napig az különbözteti meg a gyesről, hogy a gyermek kétéves koráig jár, és összege a keresetnek egy meghatározott százaléka. A gyed bevezetésének hatására nem csökkent tovább a születésszám. Valószínűleg e támogatási formák eltörlése a rendszerváltást

követően a születésszám jóval meredekebb csökkenését jelentette volna, ahogy ez a környező volt szocialista országokban megfigyelhető volt.

TOVÁBB CSÖKKEN A SZÜLETÉSSZÁM

1995-ben azonban jött a Bokros-csomag, amely megszüntette a gyedet, a gyeset pedig csak bizonyos jövedelmi szint alatt lehetett igényelni, tehát a jobb módúakat kizárta az ellátásból. Ezek az intézkedések végül nem érintették hosszan a családokat, mert 1999-ben visszaállították a gyedet, a gyeset pedig mindenki alanyi jogon megkaphatta. A megszorító intézkedések hatására viszont 100 ezer alá csökkent az évi születésszám. A demográfiai változásokban megfigyelhető az a jelenség, hogy a pozitív intézkedések csak nagyon lassan éreztetik a hatásukat, nem látványos emelkedést okozva a születésszám alakulásában, a negatívak azonban azonnal kimutatható drasztikus csökkenést eredményeznek.

A rendszerváltást követően hirtelen sok minden megváltozott, az, hogy hol dolgozunk, és mi-

ért, megváltozott a munkaerőpiaci helyzet, átalakult a párkapcsolat, kitolódott a gyerekvállalás ideje – hangsúlyozza Makay Zsuzsanna. – A nők többsége ma már nem kényszerből megy el dolgozni, de a jó munkahely mellett családot,

Az anyák gyermekük hároméves koráig otthon maradhattak, úgy, hogy közben egzisztenciális biztonságban érezhették magukat.

CSALÁD

gyereket is szeretne. Keresetére a családnak is szüksége van, mert a férj fizetése biztosan nem elég, ráadásul a férfiakat is sújthatja a munkanélküliség, és ilyenkor a nő válhat családfenntartóvá. A sokféle szintű társadalmi változás ellenére a gyēs és a gyed 2014-ig alapvetően változatlan maradt, bár közben sokszor vezettek be kisebb-nagyobb módosítást, amitől az átlagember számára követhetlenné és bonyolulttá vált a rendszer. Legfőképp az nem világos és egyértelmű, hogy mikor, és mennyi juttatásra számíthatnak. A gyēs bevezetésének vannak olyan következményei is, amelyek nem feltétlenül pozitívak. Például növelheti a diszkriminációt, hiszen ha a munkáltató egy fiatal nőről tudhatja, hogy több évre kimarad a munkából, akkor nem őt fogja alkalmazni. A munkahelyek ma már egyik pilanatról a másikra szűnhetnek meg, ezért az anyák nem lehetnek biztosak abban, hogy ha gyermeket szülnék, lesz hova visszamenniük dolgozni. Sok munkáltató feketén fizeti az alkalmazottait, az így foglalkoztatott nőknek nem járhat a magasabb összegű gyed.

Valószínűleg a gyēs bevezetésének a következménye az is, hogy a magyar közgondolkodás szerint egy anyának gyermeke két-hároméves koráig illik otthon maradnia, akkor is, ha nehéz anyagi helyzetben van a család, vagy hiányzik neki a munka. A gyēs megléte azt is üzenheti, hogy a gyereknevelés feladata kizárólag az anyáé, bár az utóbbi években ezen a területen változás tapasztalható. Viszont

elképzelhető, hogy a gyēs miatt Európában Magyarországon a legalacsonyabb a kisgyermekes anyák foglalkoztatottsága.

– A gyēs jelentősége az elmúlt években csökkent a gyedhez képest – emeli ki Makay Zsuzsanna. – Ennek egyik oka, hogy a gyēs összege 2008 óta nem változott, vagyis folyamatosan elértéktelenedett. Megléte két szempontból mégiscsak fontos, a gyermek hároméves koráig egyfajta alapjövédelmet jelent azoknak a családoknak, akik nem jogosultak gyedre, mert korábban nem dolgoztak (vagy nem bejelentett állásban dolgoztak). Másrészt a gyedre jogosultak is megkapják a gyermekük két- és hároméves kora között, szintén mintegy alap- vagy kiegészítő jövédelemként.

RUGALMASABB TÁMOGATÁS

2014-ben sok korszerűsítő intézkedést vezettek be – hangsúlyozza a demográfus – például a gyed extrát. Ez az ellátási forma lehetővé teszi, hogy a kisgyermekes édesanya a gyermek fél éves kora után gyed mellett időkorlát nélkül dolgozhasson, vagyis részmunkaidőben vagy teljes állásban is vállalhat munkát. Ilyenkor a fizetésén felül a gyed teljes összegét is megkaphatja. Ez otthoni munkavégzésre is érvényes. Ez szemléletváltást hozhat a gyerekvállalásban, hiszen nem kell mindenképpen választani a munka és a gyereknevelés között. Gyakori, hogy ezt a családtámogatási ellátást az apák veszik igénybe, noha nagyon kevesen maradnak hosszabb ideig otthon gyermekük-

kel, és ez szintén változtathat a munkáltatók szemléletén. Az apák részvétele a gyereknevelés kezdeti időszakában elősegítheti, hogy a párok kezdettől fogva jobban megosszák a gyerekneveléssel és háztartással járó feladatokat. További pozitív változás, hogy a munkáltató a kisgyermekes anyáknak köteles részmunkaidős állást biztosítani, ha erre igényt tartanak. Ráadásul, ha a második gyerek három éven belül születik, akkor a második gyerek után újabb gyed jár, ami korábban elképzelhetetlen volt. Ezek a változások nagyon időszerűek voltak, sokkal rugalmasabbá tették az ellátási rendszert, mégis elég kevesen ismerik őket. De további változtatások is szükségesek lehetnek, hogy még jobban növeljék a rendszer rugalmasságát. Ilyen lehetne, ha a svéd modell szerint az apáknak is kötelezően igénybe kellene venniük a gyermeknevelési szabadság egy részét. Ez is segíthetné azt, hogy a családon belüli munkamegosztás igazságosabb legyen. A mai családpolitikai ellátás legnagyobb kihívása, hogy nagyon különböző élethelyzetekre is választ kell adnia. Ma már nincsenek egységesen alkalmazható helyzetek és receptek, igen sokszínű lett a társadalom, nem egységes a nők gondolkodása munkavállalásról, gyermeknevelésről, és nagyon különbözőek lehetnek az életpályák. Az volna a jó, ha minden gyermeket vállaló családot úgy támogatna a családpolitikai rendszer, ahogy az az adott család számára a legmegfelelőbb.

Rist Lilla